

Šišmiš: od pučkih predaja i predodžbe bluda do COVID-a

U okviru kulturnoanimalističkih istraživanja te propitivanja nazočnosti životinja i njihove uloge u starijim književnim korpusima rad se fokusira na šišmiša, rijetko viđanu noćnu životinju, koja je u aktualno vrijeme pandemije koronavirusa bila u središtu pozornosti. U radu istražujem dugovremenu šišmiševu neodređenu vrstovnu pripadnost (ptica, miš, crv) koja mu pridaje karakter dvoličnosti, njegov smještaj među nečistim (biblijskim) životinjama te izrazito negativnu percepciju u ljudskoj povijesti. U tom smislu znakovita je njegova pojavnost u predajama i pučkoj medicini. U radu ću se s posebnom pozornošću osvrnuti na šišmiševu kasnosrednjovjekovnu simboliku bluda, nemoralna i androgenosti što će ga dodatno osuditi kao prijestupnika za sve negativnosti ovoga svijeta. Ta je šišmiševa simbolika razvidna u popularnom talijanskom djelu *Fiore di virtù* koje je tijekom nekoliko stoljeća prevedeno na više europskih vernakulara među kojima najstariji odlomak sa šišmišem bilježi hrvatski ćirilski rukopis *Libro od mnozijeh razloga* čiju smo 500. obljetnicu obilježili pandemijske 2020. godine. Uz sve povijesne šišmiševe negativnosti temeljene na zabludama i nedovoljnim znanstvenim spoznajama, u radu ću istaknuti šišmišev pozitivizam. S naglaskom na njegovu nezaobilaznu korisnost u stabilnosti ekosustava Zemljine biosfere koji obuhvaća sve organizme i njihov okoliš, apostrofirat ću pogrešnu osudu šišmiša u aktualnom društvenom kontekstu pandemije koronavirusa.

Ključne riječi: šišmiš, predaja, basna, blud, COVID-19

Uvodne smjernice

Od pojave i širenja pandemije bolesti COVID-19 tijekom 2020. godine jedno se tajnovito noćno biće, koje je inače zbog svoje "diskrecije" u ljudskom svijetu postalo sudionikom drevnih mitova i predaja, istoga trena našlo na meti optužbi kao glavni krivac za pojavu/prijenos virusa

među ljudima (Zagdoun 2020).¹ To je šišmiš/*Chiroptera*,² zbog čijega se još uvijek nedovoljna poznavanja nerijetko o njemu zauzimaju nimalo pozitivna stajališta. No zar zbog toga mora postati optuženik za pandemiju koja je zadesila čovječanstvo čime su se dodatno “osnažile” predrasude o šišmišu? U aktualno vrijeme kad mu se nameće krivnja za “pomor” ljudske vrste, istovremeno se dižu i mnogi glasovi u njegovu obranu. Znanstveni povici nastoje pokazati i objasniti da to što je snašlo svijet nije tako jednostavno te da je nemoguće optuživati jasnoga šišmiša, već je u prvom redu potrebno govoriti o njegovoj nezamjenjivoj i nezaobilaznoj korisnosti te važnoj ulozi u ekosustavu našega planeta. Pritom se valja fokusirati na čovjeka i na njegovu dramatičnu aktualnu ulogu u nasilnim promjenama Zemljine biosfere općenito, čiju nestabilnost sam uzrokuje, a time i na odnos čovjeka prema šišmišu.

U kontekstu pandemije bolesti COVID-19 i njezine povezanosti sa šišmišem pitanje koje se stalno postavlja odnosi se na postojanje posrednika u širenju zaraze iz divljine na ljudsku vrstu.³ Tu činjenicu od početka pandemije posebice naglašava jedan od vodećih znanstvenika po pitanju zoonoze kojoj pripada koronavirus SARS-CoV-2 Peter Daszak – britanski zoolog i stručnjak za ekologiju bolesti. S obzirom na širenja zaraze Daszak naročito ističe nehygienijske uvjete koje zapazi svaki čovjek koji prvi put dođe u Kinu. Pritom naglašava kako je iznimno stresno samo vidjeti tržnicu u Wuhanu: mnoštvo raznih životinja, divljih i domaćih, naguranih u kavezima i gomile životinjskih crijeva bačenih na tlo, izmeta i krvi po kojima se neminovno gazi, hodajući među štandovima. Daszak pojašnjava da su upravo to savršena mjesta za širenje virusa: ljudi tamo rade, djeca se tamo igraju, a cijele obitelji tamo i žive.⁴

Potaknuti pandemijom bolesti COVID-19 i na spomenutim aktualnim smjernicama želimo razmišljati o šišmišu kroz očista humanistič-

¹ Tekst je prvotno objavljen u časopisu *Narodna umjetnost* 58/1: 147–163 (2021). Rad je financirala-sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom Kulturna animalistika: interdisciplinarna polazišta i tradicijske prakse (IP-2019-04-5621).

² Njemački prirodoslovac Johann Friedrich Blumenbach (1752. – 1840.) prvi je znanstveno opisao šišmiša uporabivši naziv *Chiroptera* u svom djelu *Handbuch der Naturgeschichte* iz 1779. godine (Jemison 2015: 21).

³ Usp. <https://geek.hr/znanost/clanak/kako-se-prosirio-novi-koronavirus-znanstvenici-su-sigurni-samo-u-jedno/#ixzz6dt9gluCF> (pristup 17. 11. 2020.).

⁴ Usp. *Bats and coronaviruses with Peter Daszak*, <https://www.youtube.com/watch?v=Et3CHcteWNw> (pristup 17. 11. 2020.); Cohen i Kupferschmidt 2020.

kih spoznaja i o njegovoj demonizaciji u ljudskoj povijesti, a čovjeka potaknuti na demonizaciju samoga sebe u kontekstu beskrupuloznih uništavanja drugih vrsta živih bića.

Šišmiš: pratitelj ljudske vrste

Jedno od najrodnijih bića čovjeku je šišmiš, “stalni pratitelj ljudske vrste, od kolijevke ljudskoga roda, preko špilja koje je čovjek često koristio kao nastambe, do današnjih nebodera” (Tvrtković 2017: 6). Njegova bliskost s čovjekom⁵ razvidna je u biološkoj klasifikaciji organizama, odnosno alfa taksonomiji prema kojoj i čovjek i šišmiš pripadaju carstvu *animaliae*, koljenu *chordatae* i razredu *mammaliae*. Od 6 495 do danas evidentiranih sisavaca na Zemlji (Fallas 2020) po svojoj brojnosti šišmiši predstavljaju više od jedne trećine. Dije se u dvije velike porodice s obzirom na njihovu veličinu. Prva, *Megachiroptera*, ima jednu potporodicu, a druga, *Microchiroptera*, 16 potporodica unutar kojih svaka broji nekoliko stotina vrsta šišmiša (Tvrtković 2017: 22–47). Općenito se smatra da ih ima oko 1 400 raznih vrsta od čega je do danas znanstveno opisano njih 1 100⁶ koje žive na svim kontinentima osim na sjevernim i južnim Zemljinim polovima.⁷ U evolucijskom kontekstu ta nevjerojatna raznolikost sićušnih bića stara je više od 50 milijuna godina i pripadala bi ranom eocenu, no uglavnom je nepoznata zbog iznimno maloga broja fosilnih nalaza, a posebice zbog potpuno nedostatnih filogenija.

Danas šišmiš spada među najugroženije vrste sisavaca te su od 16 vrsta globalno ugroženih sisavaca na svijetu polovica šišmiši. U tom smislu vrijedno se prisjetiti triju vrsta šišmiša koje su potpuno nestale s našega planeta, a do 1967. godine obitavale su na Novom Zelandu. O malim sisavcima, u zemlji za koju se dugo smatralo da je ne nastanjuju nikakvi sisavci, pročulo se u 19. stoljeću tijekom masovne kolonizacije

⁵ Carl von Linné (1707. – 1778.), otac suvremene taksonomije, svoju je fascinaciju šišmišem i njegovu sličnost s čovjekom pokazao tako što je i čovjeka i šišmiša držao primatima. Suvremena taksonomija je prihvatila da oba bića dijele zajedničkoga pretka u prva tri taksonomijska stupnja (usp. Linné 1766: 46–47).

⁶ O podrobnoj podjeli v. Teeling et al. 2005: 580.

⁷ Usp. <http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/prirodne-vrijednosti-stanje-i-ocuvanje/bioraznolikost/sismisi> (pristup 19. 11. 2020.).

novozelandskoga otočja. Jedna vrsta je šišmiš dugoga repa, vrlo sličan onima koji žive u Australiji i Novoj Kaledoniji, dok preostale dvije vrste, tzv. kratkorepi veliki šišmiš (*Mystacina robusta*) i kratkorepi mali šišmiš (*Mystacina tuberculata*), nije bilo moguće usporediti ni s jednom poznatom vrstom šišmiša na svijetu (Carter i Riskin 2006: 1–8). Njihova je specifičnost bila u tome što su veći dio vremena provodili na tlu, skupljajući hranu, pa su kolonizacijom novozelandskoga otočja, odnosno slučajnim dolaskom štakora s jednoga broda postali i najranjivijom životinjskom skupinom. Smatra se da je posljednji veliki kratkorepi šišmiš nestao 1967. godine (Fuller 2014: 180–183).⁸

Na europskom je prostoru zabilježeno 45 različitih vrsta šišmiša, a u Hrvatskoj 34 vrste,⁹ od kojih je polovica na listi različitih kategorija ugroženosti čiji je razlog ponajviše nekontrolirano uništavanje i raščišćavanje njihovih staništa u razne svrhe (usp. Antolović et al. 2006). No usprkos znanstvenom interesu za život šišmiša, koji svoj zamah doživljava tek u 20. stoljeću, još je uvijek malo znanja o tim bićima tame te ih čovjek zbog usađena straha i praznovjerja, u kojemu je šišmišu dao jednu od vodećih uloga, i dalje masovno ubija (Tvrtković 2017).

“Izopačeni” šišmiš u ljudskim predodžbama

U mnogim europskim pučkim predodžbama šišmiš je od davnina smatran neodređenim bićem koje je nemoguće svrstati u neku određeniju životinjsku skupinu. Nerijetko je doživljavao kao kompilacija ptice, miša i žabe što je još više istaknulo njegovu odbojnost u ljudskoj percepciji. O neodređenosti šišmiševe vrste u ljudskim predodžbama jasno govori

⁸ Valja dodati da su u recentnim istraživanjima s početkom 21. stoljeća pronađeni jedinstveni fosilni ostaci davno nestale novozelandske vrste šišmiša (*Mystacina mioecnalis*) iz doba miocena (Hand et al. 2015).

⁹ Tako je npr. na prostoru Parka prirode Medvednica zabilježeno 25 raznih vrsta šišmiša, od čega u špilji Veternici čak 18 različitih vrsta. Od toga se osam vrsta nalazi na popisu *Natura 2000*, ekološkoj mreži koju čine područja važna za očuvanje ugroženih vrsta i staništa na prostoru Europske unije. Usp. Mazija et al. 2012; <http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/odrzivo-koristenje-prirodnih-dobara-i-ekoloska-mreza/ekoloska-mreza/natura-2000> (pristup 23. 2. 2021.); https://www.pp-medvednica.hr/wp-content/uploads/2020/07/Sismisi_L.pdf (pristup 23. 2. 2021.). O problematici šišmiša u Hrvatskoj, npr. u Lonjskom polju usp. Bogdanović et al. 2012; na Brijunima usp. Mazija et al. 2015; u Istri usp. Žalac et al. 2018: 1–12.

predaja znana od zapada do istoka Staroga kontinenta u kojoj se šišmiš obraća pticama:

Primit me k sebi i upišite me u knjigu životinja pored sebe; jer ne znam tko me je stvorio: ako je bog, onda sam ljudima na podsmjeh, a ako je đavao, onda sam njegov brat, jer ptica nisam: kad se miševima bude sudilo, bit ću ptica, a kad bude pticama, bit ću miš. (usp. Gura 2005: 451; Pastoureau 2011: 173)

Na istu se predaju naslanja bugarska varijanta prema kojoj je zločinac pretvoren u šišmiša nakon što je pobjegao iz tamnice pa se krije i od ljudi i od životinja. Kad se pojavi noću pticama pokazuje samo glavu i noge jer one ne sliče ptičjima, a kad se susretne s drugom životinjom pokazuje svoja krila (usp. Gura 2005: 451).

Varijanta predaje prepoznatljiva je i u srednjovjekovnoj priči o šišmišu-izdajniku koja objašnjava zašto šišmiš leti samo noću.

U neko davno doba zaratiše četveronožne životinje s pticama. Od svih bića jedino je šišmiš odbio sudjelovati u sukobu zbog svoje dvoličnosti. U to vrijeme, naime, šišmiš je imao šape kao i ostala četveronožna bića i krila pokrivena perjem kao u ptica. Šišmiš promatraše sukobljene životinje u očekivanju ishoda bitke, kako bi se svrstao na pobjedničku stranu. I kad mu se učini da su to četveronožne životinje, šišmiš im se pridruži. No iznenada se sukob okrenu u korist ptica i četveronošci su morali uzmaknuti. Ubrzo je proglašeno primirje. No, ptice nisu zaboravile šišmiševu izdaju. Za kaznu su mu oduzeli perje s krila i lišili ga dnevne svjetlosti pa od tada šišmiš leti samo noću. (Ronecker 1994: 157, prev. A. Z. K.)

Percepcija šišmiša kroz dvoličnost kao njegovu specifičnu negativnost poslužila je i Ezopu¹⁰ u basni *Šišmiš i lasice* (Chambry 1927: 111) koju prenosi i La Fontaine.¹¹ Dvoličnost je u basni transformirana u šišmiševu lukavost i snalažljivost.

¹⁰ Među brojnim Ezopovim basnama još je jedna manje poznata o šišmišu pod nazivom *Šišmiš, trn i galeb* u kojoj se tri lika odluče trgovati: šišmiš pozajmi novce, trn pribavi tkaninu, a galeb bakrene (metalne) predmete. Krenuše brodom trgovati, ali ih zadesi nevrijeme. Brod potone i samo se oni uspiju spasiti. Od tada galeb obitava uz obale, neprestano osluškujući kad će more negdje izbaciti njegove metalne predmete, šišmiš je u stalnom strahu od svojih posuđivača i izlazi samo noću kako bi nešto ulovio za preživljavanje, a trn se kvači za odjeću prolaznika ne bi li prepoznao svoju tkaninu. Basna slikovito poručuje da se uvijek vraćamo stvarima koje nas zanimaju (Chambry 1927: 111).

¹¹ Usp. <http://www.la-fontaine-ch-thierry.net/chovsoub.htm> (pristup 21. 11. 2020.).

Šišmiš pade na zemlju i uhvati ga lasica. Suočivši se sa smrću, preklinje lasicu da mu poštedi život no ona ga odbije, govoreći da je lasica po prirodi neprijatelj svih ptica. Na to je šišmiš počeo uvjeravati kako on nije ptica, nego miš i tako si spasi život. Malo poslije šišmiš ponovo pade na zemlju i ščepa ga druga lasica, koju također počeo preklinjati da ga ne pojede. Ona mu odgovori da mrzi miševе, no šišmiš je uvjери da on nije miš već šišmiš i tako se i drugi put spasi.

Basna poručuje da se u životu ne treba koristiti uvijek istim sredstvima u postizanju cilja, već treba razmišljati kako se prilagoditi trenutnoj situaciji kako bi se izbjegla opasnost.¹²

Zbog neobičnih karakteristika svoga tijela (krila kao u ptica, ali bez perja, tijelo štakora, uši grifona) i kretanja (hoda po zemlji, boji se vode, posebno je aktivan noću) šišmiš je u srednjovjekovnom poimanju, koje se oslanja na često pogrešna znanja zoologije iz antičkoga doba,¹³ bio predodređen u kreaciji zastrašujućih mitskih bića poput baziliska, a zbog đavoljih konotacija i naslijeđene loše reputacije tijesno je povezan s nečistom silom (Ronecker 1994: 39). Smatra se da se već u 4. stoljeću prije Krista Aristotel među prvima dotakao šišmiša u prvoj knjizi *Historiae animalium*, spominjući šišmiše kao neobične ptice koje imaju krila kao u orla ili jastreba, ali su ona poput membrana te da imaju dlakavu kožu poput lisice, zamijetivši također da šišmiši rađaju žive mlade.¹⁴ U 1. stoljeću Plinije Stariji u desetoj knjizi *Naturalis historia* nastavlja kratko promišljati o šišmišu nadovezujući se na Aristotela te dodaje da se mladi hrane sišući i da ih ženke nose u letu.¹⁵ Izidor Seviljski pak u 6. stoljeću prvi smješta šišmiše u dvanaestoj knjizi *Etymologiae*¹⁶ među četveronožne životinje.¹⁷ Slijedom prirodoslovno-povijesnih napomena jasno je zašto je šišmiš u simboličkom smislu u pučkoj imaginaciji per-

¹² Usp. https://fr.wikisource.org/wiki/Page:%C3%89sope_-_Fables_-_%C3%8-9mile_Chambry.djvu/272 (pristup 20. 11. 2020., prev. A. Z. K.).

¹³ Usp. <http://remacle.org/bloodwolf/philosophes/Aristote/animaux1.htm> (pristup 20. 11. 2020.).

¹⁴ Usp. bilj. 12.

¹⁵ Usp. <http://remacle.org/bloodwolf/erudits/plineancien/livre10.htm> (pristup 20. 11. 2020.).

¹⁶ Usp. <https://sfponline.org/Uploads/2002/st%20isidore%20in%20english.pdf> (pristup 20. 11. 2020.).

¹⁷ Ova će nesigurna razmišljanja o šišmišu opstati sve do 16. stoljeća kad se budi pojačan interes za prirodoslovje (Tupinier 2009: 26–39).

cipiran kao zao duh, krvopija,¹⁸ pratitelj čovjeka koji je dušu prodao đavolu. Ako kojim slučajem taj “leteći štakor”, kako su ga zvali (Pastoureau 2011: 173), uleti u kuću, ne samo što najavljuje nesreću već i traži nekoga ukućanina kako bi ga odveo sa sobom. I još više, šišmiš je duša usnule vještice (Gura 2005: 452).

Opće je poznata europska predaja o užasu koji čovjek proživljava ako mu se šišmiš zaplete u kosu. S obzirom na to da je noćno stvorenje, on to redovito čini uvečer, primijetivši čovjeka bez pokrivala za glavu. U tom slučaju nemoguće ga se osloboditi, jer on snažno vuče čovjeka prema bunaru kako bi ga udavio, ili se pak uvuče u glavu i čovjeku ispija mozak, ili učiniti da čovjek izgubi razum itd. (Gura 2005: 453). U tom kontekstu postoje mnoga vjerovanja koja su povezana s rastom i bolestima, posebice vlasišta kose. Tako se npr. na širokim europskim prostorima vjeruje da ako šišmiš iščupa malo kose i odnese je na neko stablo, ako je ono zeleno čovjek će biti zdrav, a ako je suho i bolesno i čovjek će se ubrzo razboljeti. Ako pak šišmišev izmet padne čovjeku na glavu, ona će se prekriti krastama, a ako šišmiš sleti na glavu dječaka, on više neće rasti (ibid.).

Još uvijek su živa vjerovanja o zloj šišmiševoj naravi koja se ponajviše iskazuje u susretu s čovjekom kojemu siše krv dok spava.¹⁹ Takvo ga je

¹⁸ U tom smislu šišmiš je sotonsko, zloćudno biće iz crne magije u kojoj se uz jarca pojavljuje cijeli niz životinja poput vepra, zmije, crne mačke, krastače, sove, gavrana i drugih (Visković 1996: 99).

¹⁹ Istraživanja su pokazala da se od oko 1 400 vrsta šišmiša samo tri vrste koje žive isključivo u Južnoj Americi (Meksiko, Čile, Brazil, Argentina) hrane krvlju po čemu su dobili nadimak šišmiši-vampiri ili vampirski šišmiši (*Desmodontinae*). Usp. https://fr.wikipedia.org/wiki/Desmodontinae#cite_note-5 (pristup 1. 12. 2020.). To su: obični vampir (*Desmodus rotundus*), bjelokrili vampir (*Diameus youngi*) i češljozubi vampir (*Diphylla ecaudata*) (Ito et al. 2016: 509–516). Riječ je o vrlo malenoj vrsti šišmiša dužine od oko 65 do 95 mm i težine između 15 i 50 grama koji ližu krv životinje (krave, konja, svinje, kokoši) na koju su sletjeli, a da ona to ni ne osjeti. No to nikada nije čovjek. Ta posebnost rijetkih šišmiša da se hrane krvlju prvi je put zabilježena u 17. stoljeću u prvom svesku rječnika *Dictionnaire universel...* iz 1690. godine (drugo izdanje 1701., treće iz 1708.) francuskoga leksikografa Antoina Furetierea (1619. – 1688.) u kojemu je naglašeno hranjenje šišmiša ljudskom krvlju i to dok čovjek spava (Furetière 1701: 582). U narednom stoljeću francuski prirodoslovac, grof Buffon (Georges-Louis Leclerc de Buffon (1707. – 1788.)) u osmom tomu *Histoire naturelle* opširno opisuje nekoliko vrsta znanih mu šišmiša (Buffon 1760: 113–157), a potkraj 18. stoljeća Philippe Serane, profesor povijesti i zemljopisa iz Angersa im u svom djelu *Tableau du Globe, ou nouveau Cours de Géographie* iz 1770. godine prvi pridodaje naziv vampira (Serane 1770: 340). Usp. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9785829h/f362.image> (pristup 1. 12. 2020.).

etiketiranje, više nego ijednu drugu životinju, povezalo s crnom magijom, koja svoju moć crpi iz prirode u kojoj je svaka tvar (biljke, plodovi, kamenje i sl.), a posebice životinje izvorište tajnih moći koje jedino znanja magije mogu doseći (Lionel 1984: 89). Takve su i predodžbe vampira u čijoj prezentaciji dominiraju jeza i strah²⁰ od onostranoga, povezane s misterijem krvi – vitalnom životnom supstancom. U tom kontekstu spomenimo šišmiša iz mitologije Maja, noćno božanstvo imenom Camazotz, poznato i pod nazivima Zotz, Sotz, Zotzilaha Chamalcan (Gray 2016), s kojim se povezuju smrt i žrtva. Ono je imalo važnu ulogu u vjerskoj i političkoj organizaciji te drevne civilizacije (Thompson 1966: 176–184). Riječ je o stvorenju s tijelom čovjeka, a glavom i krilima šišmiša koje napada životinje i ljude i pije njihovu krv (Taube 1995: 111).

Negativnoj percepciji šišmiša valja dodati i vjerovanje da je on slijep i gluh, da se hrani prašinom i paukovim mrežama.²¹ Vjerovalo se također da šišmiši imaju neobjašnjiv predosjećaj opasnosti iako nemaju osjete ni vida ni sluha ni dodira, pa čak ni ne dišu (Pastoureau 2011: 173) te ih se zbog toga nikada ne vidi danju, što će u cijelosti opovrgnuti znanstvene spoznaje tek u 20. stoljeću.²² Šišmiševu navodnu sljepoću ističe zanimljiva bretonska predaja²³ iz 14. stoljeća:

Jednom davno neki je miš zamolio lastavicu, koja je izgradila gnijezdo u starom dimnjaku i upravo snijela jaja, da ga ugosti. Pošto je ostala

²⁰ Strah od vampira drevna je pojava u naroda Istočne Europe i Bliskoga istoka o čemu piše već Platon, zatim rimski pisci Svetonije (oko 69. – oko 122.) te Apulej (oko 125. – oko 180.), sljedbenik platonskoga misticizma, dakle mnogo prije velike europske “epidemije” vampirizma u 18. stoljeću koja je vrlo ozbiljno prihvaćena (Ronecker 1994: 157).

²¹ Danas znamo da se šišmiši najviše hrane insektima, voćem, nektarom i peludom, a tek manji broj vrsta životinjskom hranom.

²² Suprotno svim starim vjerovanjima, šišmiš ima izrazito dobar i istančan sluh. Eholokacija je njegova jedinstvena karakteristika koja mu omogućava noćne letove i lov na najsitnije insekte te besprijekornu orijentaciju i gotovo nevjerovatno manevriranje u prostoru, a time i izbjegavanje i najmanjih prepreka. Sve se to ostvaruje na temelju šišmiševa visokofrekventnoga glasanja koje dolazi iz grkljana. Odbijanje zvučnih valova i njihovo ponovno primanje preko kože, a posebice ušiju omogućuje šišmišu nepogrešivo snalaženje u prostoru (Barataud et al. 2015). Usp. <https://chauve-souris.ca/echolocalisation>; <http://sciencesphy.free.fr/Microchiroptera/ChauvesSouris.htm> (pristup 3. 12. 2020.).

²³ Predaja se povezuje s poznatom srednjovjekovnom katedralom u Tréguieru. Zapisao ju je u 19. stoljeću izvjesni učitelj G. Le Calvez iz Caulnesa u Bretanji, a objavljena je u lokalnom časopisu *Le Télégramm* br. 20288, 22. rujna 2010. godine. Usp. <http://data.abuledu.org/wp/?terms=Orphelins>, (pristup 3. 12. 2020., prev. A. Z. K.).

bez muža jer ju je napustio, lastavica pristade na taj prijedlog, ali pod uvjetom da miš tijekom tri dana sjedi na njezinim jajima. Miš je udovoljio njezinoj molbi i nakon tri dana otišao. Kad su se izlegli, mali ptičići bijahu prekriveni dlakom umjesto perjem, glava i tijelo im je bilo kao u miša, a uši i krila kao u vraga. Vidjevši svoje ptice, lastavica umre od tuge. Nakon pogreba kraljica lastavica zatvori siročad u klaustar katedrale u Tréguieru i strogo im zabrani izlaziti na svjetlo dana. U protivnom će ih kazniti smrću. I eto zato se nikad šišmiš ne vidi danju.

Šišmiševa zla kob potvrđena je i njegovim porijeklom, za koje se među mnogim europskim narodima (Gura 2005: 451–452) smatra da je povezano s blagoslovljenom hranom. Prema tom vjerovanju šišmiš je nastao od običnoga miša koji je u crkvi pojeo nešto posvećeno poput hostije ili posvećene uskršnje hrane i tako oskrvnuo svetost te je u pučkim percepcijama osuđen na “istrebljenje”.

Navedeni primjeri predočuju redovito negativan odnos prema šišmišu i poznati su diljem Europe.²⁴ Jasno je, dakle, zbog čega je šišmiš postao utjelovljenje straha, zla i nemoralna apostrofirana u judeokršćanskoj tradiciji u kojoj su prehrambene odrednice namijenjene čovjeku, tj. podjela životinja na čiste (koje čovjek može jesti) i nečiste (koje su čovjeku zabranjene, a među kojima je i šišmiš), trebale postati univerzalne. Smatra se da takva podjela dolazi zbog zdravstvene predostrožnosti u koju je zasigurno uvršteno gađenje i odbojnost prema bizarnim životinjama, koje su u biblijsko doba videne kao hibridi. One su mogle biti doživljene kao rezultat incesta, silovanja, odnosno neprirodnoga parenja među životinjama čime su narušeni božanski prirodni odnosi. Prehrambene su zabrane zato smatrane odrazom očitovanja poštovanja čovjeka prema čistoći Svevišnjega (Cair-Héliion 2004: 58).

Stoljećima je potvrđivano negativno mišljenje o šišmišu kao tajanstvenom, ružnom i zastrašujućem biću. O njegovoj ružnoći njemački zoolog Alfred Brehm (1829. – 1884.) piše:

²⁴ Valja napomenuti da je u antičko doba šišmiš imao i svoju pozitivnu stranu i to kao simbol mudrosti (kao i sova, također noćna životinja) te se kao takav povezuje s Atenom/Minervom (Tupinier 1985: 54). U tom smislu zanimljiva je anegdota u kojoj se šišmiš pojavljuje kao dobar znak, a koju je u Periklovu životopisu zabilježio Plutarh. Naime, kad je jednom na brodu Periklo pokušao o nečemu uvjeriti posadu, odjednom se pojavio šišmiš i s mosta preletio na vrh jarbola, što je bio dobar znak. Vidjevši ga posada se odmah priklonila Periklovu mišljenju iako se prethodno s njim uopće nije slagala (ibid.).

Među svim značajkama najneobičniji je svakako razvoj kože, jer on ne samo što utječe na oblik čitavoga tijela, već također i na izraz lica, pa time predstavlja uzrok da lica brojnih netopira izgledaju upravo užasno. Širom otvorena gubica pridonosi također tome da im izraz lica postaje posve neobičan. Izraslina kože na uškama i na njuški daje licu netopira osobito obilježje i njegovu ružnoću – bar po mišljenju većine. (Brehm 1966: 35)

Njegov zastrašujući izgled najzornije i danas gledamo u živopisnim minijaturama iz bestijarija, “srednjovjekovne životinjske enciklopedije”, u kojoj je šišmiš svrstan među ptice kao što su ga svrstali i antički mislioci i kao što je razvidno u trima starozavjetnim biblijskim knjigama.²⁵ U drevnoj “klasifikaciji” životinja u kojoj je glavni kriterij bio način kretanja (letenje, hodanje, plivanje), odnosno životno okruženje, tj. živi li životinja na zemlji u zraku ili u vodi, pomutnju je unosiо jedino šišmiš koji rađa žive mlade i ne leže jaja, a živi i na zemlji i u zraku. Upravo je ta karakteristika istaknuta u bestijarijima, najpopularnijim i najčitanijim literarnim ostvarajima u rasponu od 13. do 16. stoljeća koji su uvelike utjecali na razvijanje pučke predodžbe o mnogim životinjama, pa tako i o šišmišu. Zato ga se znalo svrstati ne samo među četveronošce i ptice te ptice-štakore već i među crve, pa čak i male grifone (Pastoureau 2011: 172).

Šišmiš u predodžbi bluda

Vodeći se svim negativnim predodžbama o šišmišu ukorijenjenima u judeokršćanskom poimanju svijeta, njegovo se srednjovjekovno razu-

²⁵ U Bibliji se šišmiš (hebr. *āṭallēp*) kao vrsta ptice spominje na tri mjesta:

Levitski zakonik (Lev 11,13–19): “Od ptica neka su vam ove odvratne i neka se ne jedu – odvratnost su: orao, orao strvinar i jastreb, tetrijeb i sokol bilo koje vrste, gavran svih vrsta; noj, kobac i galeb; lastavica svake vrste; sova, gnjurac, ušara, labud, pelikan, droplja; roda, čaplja svake vrste; pupavac i šišmiš” (Biblija 1980: 87).

Ponovljeni zakon (Pnz 14,12–18): “Ali ovih ne smijete jesti: orla strvinara i jastreba, tetrijebe, sokola bilo koje vrste; gavrana bilo koje vrste; noja, kopca, galeba ni kraguja bilo koje vrste; sove, jejine i labuda; pelikana, bijelog strvinara i gnjurca; rode, čaplje bilo koje vrste; pupavca i šišmiša” (Biblija 1980: 153).

Knjiga Baruhova (Pismo Jeremije proroka) (6,21): “Na njihova tijela i glave dolijeću šišmiši, lastavice i druge ptice; a ima i mačaka” (Biblija 1980: 824).

Šišmiš je kao i krtica percipiran u negativnom smislu i u *Izaiji* (2,20) u kontekstu slavljenja Dana Gospodnjega: “Toga dana ljudi će baciti krticama i slijepim miševima svoje kumire od srebra i svoje kumire od zlata što su ih bili sebi načinili da im se klanjaju” (Biblija 2013). Citat je preuzet iz najnovijega bosanskog prijevoda Biblije, čiji je prijevod Staroga zavjeta priređen prema *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, jer su suvremeni hrvatski prijevodi u ovom odlomku izostavili spominjanje “mračnih” životinja bez obzira na to što ih imaju svi stariji prijevodi uključujući i Vulgatu.

mijevanje temeljilo i na šišmiševoj dvoličnosti, koja je vizualizirana na isticanju androgenosti. Ona je bila temeljna u objašnjavanju pohote kao jedne od najgorih i najosuđivanijih ljudskih mana, koja je predstavljena šišmišem u *Fiore di virtù*, jednoj od najpopularnijih knjiga europskoga kasnog srednjovjekovlja. To je moralno-didaktički traktat čije se autorstvo pripisuje Tommasu Gozzadiniju (oko 1260. – 1329.) i koji nastaje između 1310. i 1323. godine na toskanskom narječju. Zanimljivo je istaknuti da popularnosti *Fiore di virtù* nije odolio ni Leonardo da Vinci (1452. – 1519.), u čije doba se europskim prostorom šire prva tiskana izdanja toga djela. Leonardova razmatranja ljudskih mana i vrlina vođena su upravo tim djelom, što je razvidno i u njegovu odlomku o pohoti, koji je gotovo identičan s onim iz *Fiore di virtù*.

Šišmiš zbog svoje razuzdane pohote ne pridržava se u pohoti nikakva sveopćeg načina, štoviše, mužjak s mužjakom, ženka sa ženkom, kako se slučajno nađu, skupa vrše svoj snošaj. (Da Vinci 2012: 116)

S druge pak strane, realan pristup Leonardova proučavanja šišmiša razvidan je i u njegovoj raspravi o fascinirajućem šišmiševu letu u kojoj ističe kako on “mora postati modelom letećeg stroja, jer u ptičjim krilima zrak prolazi između pera i žlice su razdvojene, dok kod šišmiša tkivo bez pukotina povezuje sve dijelove” (prema Visković 1996: 255).

Fiore di virtù se prevodi na mnoge vernakulare diljem Europe sve do 19. stoljeća (Zaradija Kiš i Šimić 2020: 25–53), a u nas je djelo poznato pod nazivom *Cvijet kreposti*.²⁶ U raščlambi čovjekovih mana i vrlina svaka se uspoređuje s nekom životinjom među kojima je i šišmiš. Živahne šišmiševe noćne aktivnosti, popraćene čujnim zvukovima,²⁷ morale su asociirati čovjeka na blud te je stoga šišmiš u *Cvijetu kreposti* odbačen kao najjasnija predodžba požude, strasti, pohote i androgenosti.²⁸

²⁶ U hrvatskom tropismenom izričaju (glagoljicom, ćirilicom i latinicom) prijevodi se pojavljuju od 15. pa sve do 18. stoljeća (Zaradija Kiš i Šimić 2020: 55–93).

²⁷ Znanstvenici su 60% zvukova koje šišmiši proizvode, a koje čovjek ne čuje zbog visokih frekvencija, rasporedili u čak 4 različite kategorije: glasanje za svadanje oko hrane, za razmjestaj spavanja u koloniji, za mužjake koji se hoće pariti “bez dopuštenja” ili individualna upozorenja ako neki šišmiš drugom ulazi na njegov prostor (Jarak 2017). Od toga čovjek može čuti samo jedno niskofrekventno, tzv. “socijalno glasanje” koje šišmiš proizvodi u komunikaciji majke i mladunčeta, označavanja teritorija, poziva u pomoć ili privlačenja ženki. Ostala se mogu čuti jedino pomoću tzv. bat-detektora koji pretvara šišmiševo visokofrekventno glasanje u zvuk čujan ljudskom uhu.

²⁸ Takvo je promišljanje potaknuto i alkemičarskim predajama u kojima “dvoličnost hibridne prirode – miša-ptice – objašnjava podvojenost njegovih simbola: šišmiš

Objašnjenje za taj grijeh preuzeto je iz bestijarija u kojemu stoji da se šišmiši vješaju jedan na drugoga bez obzira na njihov spol (Barber 1999: 158), odnosno da opće među istim spolovima. Taj zanimljiv odlomak je sačuvan u hrvatskom srednjovjekovnom književnom korpusu i to jedino u dubrovačkom ćirilskom rukopisnom zborniku iz 1520. godine,²⁹ poznatijem pod nazivom *Libro od mnozijeh razloga* (Zaradija Kiš i Šimić 2020: 199; Žagar 2020: 135).

I može se · primieniti · griehъ · puteni · k lilku · koi ie · veće · bludnie · zviere · negoli e · na · svietu · dake · [za] negovo (!) · bezrazložitu · i bezmiernu · bludnostъ · i volu · ôd ovogai · grieha · da ne obslužuiе · ni ednoga · načina · ôd naravi · kako · čine · ostale · zvieri · nere · mašalb · s mašlemъ · a femena · s femenomъ · kako se nahodi · tako se · staû · zajedno i ôd · togai · grieha · sveti · isidoro · govori · ako bi · bludnici · bili · pobiani · kako se · činaše · u vrieme · staro · kamenie bi · pomankalo ·

E può paragonarsi la lussuria al pipistrello, che è il più lussurioso di tutti gli animali al mondo, siccome per la gran brama che ha, non osserva alcuna naturalità del desiderio nel suo nido, come pure fanno gli altri animali, ma maschio con maschio, e femmina con femmina, come [ci] si trova, così [ci] si unisce insieme. (usp. Pucceti [s. a.]: 28)

Asocijacija na istospolne odnose koju čitamo u bestijarijima dodatno je “ocrnila” šišmiša kao najbludniju zvijer na svijetu s kojom se u percepciji srednjovjekovnoga čitatelja puteni grijeh najbolje može usporediti.

Šišmiš u hrvatskom leksiku

U europskom³⁰ pučkom leksičkom kontekstu šišmiš je dobio mnoštvo raznih imena koja su odraz čovjekove percepcije šišmiša i njegova uspoređivanja i s pticom i s mišem. Mnoga su i danas očuvana, posebice u ruralnim sredinama. Izdvojit ću hrvatski kulturni prostor u kojemu

---

predočuje androgina, letećeg zmaja, demone. U njega su krila stanovnika pakla” (Chevalier i Gheerbrant 1994: 678).

²⁹ U povodu 500. obljetnice *Libra od mnozijeh razloga* objavljen je u izdanju Matice hrvatske pretisak zbornika i njegov latinički prijepis s komentarima koji je priredio Mateo Žagar.

³⁰ Tako npr. francuski pučki leksik bilježi tridesetak naziva za razne vrste šišmiša. Usp. https://fr.wikipedia.org/wiki/Liste_des_noms_vernaculaires_de_chauves-souris (pristup 1. 12. 2020.).

je osim staroslavenizma *lilikъ* (*lilîkъ*) (Skok 1972: 302) koji je očuvan jedino u dubrovačkom zborniku iz 1520. godine, zabilježeno još dvadesetak naziva za šišmiša. *Pirčac* (*pircsacz*) uz lilika spada među starije nazive, a prvi je put zabilježen u rječniku Fausta Vrančića iz 1595. godine *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Germanicae, Dalmatiae et Ungaricae cum privilegijsi* (Vrantij 1595: 112). U stoljećima koja slijede bilježi se sve veći broj naziva pa su tako npr. u rječniku Jakova Mikalje iz 1649./1651. *Blago jezika slovinskoga* uz *pirčaca* zabilježene i varijante *liromiš*, *ljeromiš*, *nadopir* (Mikalja 2012: 232, 234). U *Gazophylaciumu* Ivana Belostenca iz 1740. godine čitamo samo natuknicu *sišmis* za latinski *vespertilio* (Belostenec 1740: 483). U rječniku Andrije Jambrešića *Lexicon latinum interpretatione Illyrica* iz 1742. godine uz latinski *vespertilio* navedene su prijevodne varijante *sišmiš*, *glilyak*, *mišspotopir*, *piracz* (Jambrešić 1992 [1742]: 1026). Zanimljivo je primijetiti da je jedino u rječniku Pavla Rittera Vitezovića *Lexicon Latino-Illyricum* iz oko 1700. godine zabilježena varijanta *medopir* (Vitezović 2000: 514; usp. Meštrović i Vajs 1995: 146). U 19. stoljeću³¹ zabilježeni su i nazivi *lijepi miš*, *mišnji*, *miš potopir*, *perh-babe*, *perutnik*, *peršnjak*, *poliljak*, *pomiš*, *pomiš-potić*, *pomiš-pokarpe*, *pomiš poleptir*, *poliljak*, *riljak*, *rukokrillac*, *slijepi miš*, *sljeromiš*, a u 20. se stoljeću ustaljuje naziv *netopir* i *netopijer* (Tvrtković 2017: 10–12).

Šišmiš: svestrani izlječitelj

I kao što se Camazotzu, tajanstvenom predhispankom božanstvu Maja s tijelom čovjeka te glavom i krilima šišmiša pridavala moć izlječenja od svih mogućih bolesti, tako se i u srednjovjekovnoj pučkoj medicini vjerovalo u šišmiševu izlječiteljsku moć širokoga spektra. To je u više navrata već u prvom stoljeću isticao Plinije Stariji u 30. knjizi *Naturalis historia*, apostrofirajući ljekovitost dijelova šišmiševa tijela, a posebice krvi.³² Tako se grčevi u želudcu liječe masiranjem trbuha šišmiševom

³¹ O pokušajima Jurja Kolombatovića (1843. – 1908.) krajem 19. stoljeća o uvođenju hrvatskoga nazivlja za razne vrste šišmiša te o istraživanju šišmiša na hrvatskim prostorima tijekom 19. i 20. stoljeća usp. Tvrtković 2017: 10–20.

³² Usp. <http://remacle.org/bloodwolf/erudits/plineancien/livre30.htm> (pristup 2. 12. 2020.).

krvlju, a trljanjem krvi u ozlijeđena mjesta smanjuju se ožiljci. Ljubavni žar u žena poticao se vunenim pahuljicama natopljenim šišmiševom krvlju koje bi se stavljale pod ženinu glavu. Vjerovanje u moć šišmiševe krvi posebice se povezivalo u oftalmološkom kontekstu zbog vjerovanja da je šišmiš slijep potaknutom njegovim noćnim životom i življenjem u špiljama, odnosno u tami. Uz mnoge pripreme za liječenje vida šišmiševa se krv izravno nanosila na čovjekove oči uz vjerovanje da će čovjek vidjeti u mraku.³³ Šišmišev mozak pomiješan s bijelim lukom smatran je izvrsnom ljekarijom u liječenju katarakte.³⁴ Temeljeći se na opservacijama da šišmiš ima krila bez perja i dlaka, vjerovalo se da šišmiševa krv ima i depilatorsku moć u dodiru s ljudskom kožom, a također i šišmišev urin. Mnogi pripravci od dijelova šišmiševa tijela bili su učinkoviti za liječenje groznice i unutarnjih bolesti. Tako se bolove u rektumu liječilo šišmiševom žuči, a kod upale dijafragme bolesnika bi se preporučilo natrljati šišmiševim krilima. Ako pak životinje boluju od neke bolesti, na njih bi se privezao osušeni šišmiš. Osušena šišmiševa glava koja se nosila kao amulet sprječavala bi pospanost što je povezano s opservacijom da je šišmiš izrazito aktivan noću. I za druge dijelove osušena šišmiševa tijela vjerovalo se da štite od uroka pa su se tako krila ušivala u odjeću kako bi se čovjek zaštitio od bolesti, razbojnika³⁵ i neprijatelja. Tako je u Lužičkih Srba još u 20. stoljeću zabilježeno da “zašivaju komad kože slepog miša u okovratnik svojim sinovima koji idu u rat, da bi ih zaštitilo od metaka” (Gura 2005: 456).

Vjerovalo se također da šišmiš štiti i ljude i blago od svekolika zla pa su ga razapeta pribijali na vrata kuće ili staje. U Poljskoj je npr. zabilježeno da se šišmiš prikuje na vrata krčme da bi privukao što više pijanaca, odnosno da bi zarada krčmara bila što veća. U kontekstu razonode Aleksandar Gura bilježi vjerovanje da se šišmiša nosi pod šešinom tijekom kartanja jer donosi pobjedu u igri, a time i zaradu (Gura 2005: 455).

U Hrvatskoj na prostoru Poljica Frano Ivanišević zabilježio je rijetko vjerovanje da “ko izvadi oči slipu mišu, bit će sritan i znat će svaku

³³ Usp. https://www.lavenir.net/cnt/dmf20130822_00349718 (pristup 2. 12. 2020.).

³⁴ Istraživanjem drevnih šišmiševih izlječiteljskih moći u novije se vrijeme bavi Frédéric Forget, belgijski onkolog i dugogodišnji pasionirani kiropterolog od milja zvan doktor Batman. Usp. https://www.lejournaldumedecin.com/magazine/docteur-batman/article-normal-50213.html?cookie_check=1605881354# (pristup 2. 12. 2020.).

³⁵ Aleksandar Gura navodi da Židovi u istočnoj Galiciji nose šišmiševo oko ispod pazuha lijeve ruke kao zaštitu od razbojnika (2005: 453).

u rukama radit”. Na istom je hrvatskom prostoru zabilježena i rijetka meteorološka poveznica šišmiša s lijepim vremenom “slipi miš kad se pojavi, ne će bit više zla vrmena” (Ivanišević 1905: 283).

O važnosti šišmiša u liječenju specifičnih bolesti svoga doba pisala je i njemačka benediktinka i crkvena naučiteljica Hildegarda iz Bingena (1098. – 1179.) u šestom poglavlju prirodnofilozofijskoga djela *Physica* u kojemu govori o krilatim životinjama, spominjući pritom i šišmiša (*vespertilio*). Hildegarda ističe da je šišmiš topla životinja koja izlazi noću jer se boji dana, za razliku od čovjeka, koji se noću odmara dok se u njemu događaju razne promjene. Ističe bolest “žuticu” koja se liječi šišmišem i to tako što se najprije učini rupica na šišmišu da ne uquine, a zatim ga se raširenih krila stavi na leđa u predjelu bubrega, jer je to dio tijela iz kojega izlaze i bolesno i zdravo. Nakon izvjesna vremena šišmiša se pričvrsti na želudac, jer je to dio tijela kroz koji ulaze zdravo i bolesno u čovjeka. S obzirom na to da je šišmiš moćan, on na sebe “povlači” iz čovjekova tijela loše sokove. Inače, zaključuje Hildegarda, nije podoban da se od njega spravljaju ljekarije (von Bingen 2012: 366).³⁶

Zanimljivo je raznoliko vjerovanje u ljubavnu šišmiševu moć, odnosno u neke dijelove njegova tijela koji se nose kao amajlije i potiču snagu ljubavi. Magijska sposobnost šišmiša u ljubavnom kontekstu povezana je uglavnom s uvjerenjem u njegovu sljepoću pa otuda i rasprostranjeno vjerovanje da šišmiša treba ubiti srebrenim novčićem, zatim ga osušiti, a potom njime natrljati ruke kojima se dodiruje rame izabranice ili izabranika da bi se oni zaslijepili od ljubavi (Gura 2005: 455).

Šišmišev izraziti pozitivizam pak zabilježen je u mnogim zemljama Dalekoga istoka, a posebice u kineskim vjerovanjima. Pritom valja napomenuti da je i na dalekoistočnim prostorima u prvim stoljećima naše ere šišmiš imao negativno obilježje, ali zbog jakoga vjerovanja u njegovu dugovječnost³⁷ i leksičke homonimije sa srećom,³⁸ pozitivno viđenje je prevladalo i počelo se popularizirati od 17. pa kroz naredna tri stoljeća, tj. tijekom vladavine dinastije Qing (1644. – 1911.) kad motiv šišmiša

³⁶ Za informacije o šišmišu iz Hildegardine *Physicae* zahvaljujem kolegici dr. sc. Mariji Ani Dürriigl iz Staroslavenskoga instituta u Zagrebu.

³⁷ U tom smislu pripravnici sa šišmiševim dodacima koristili su se u farmakopeji, ali samo kao dodatak raznim ljekarijama za koje se vjerovalo da produžuju život.

³⁸ Kineski leksem *fú* ima značenje sreće i šišmiša.

postaje jedan od glavnih simbola sreće (Jianying 2002). Koliko se god takvo poimanje šišmiša naizgled i činilo pozitivnim, ono je postalo pogubno za plahu životinju koju se želi ne samo imati već i oduzeti joj svu pretpostavljenu moć dugovječnosti.³⁹ Tako je u kontekstu kineskih pet elemenata za postizanje sreće (Chevalier i Gheerbrant 1994: 677), a to su dugovječnost, bogatstvo, spokojnost, zdravlje i dobra smrt, šišmiša zadesila sudbina istrebljenja. Masovno ga se lovilo, dijelove njegova tijela se brižno čuvalo skrivene u kući kao amulete sreće i dugovječnosti ili, još gore, masovno ga se konzumiralo (Tupinier 1991).

I danas, što je za mnoge jezivo, ali isto tako i nedovoljno poznato, brojni narodi Dalekoga istoka, Afrike, Južne Amerike, Australije uvelike konzumiraju⁴⁰ šišmiše (uz razne druge divlje životinje), čije meso smatraju “božjim darom” (Trefon 2020) i neće ga se odreći jer je “glad mnogo jača od bilo kakva straha od neke bolesti pa makar ona bila i pogubna” (Trefon 2020a).

Razvidno je, dakle, da je i u pozitivnom i u negativnom poimanju šišmiša kroz segment njegove povijesti koja ga povezuje s čovjekom bila predodređena pogubna sudbina koju nevini šišmiš nije mogao izbjeći ni danas pojavom pandemije koronavirusa.

Zaključna riječ

U radu sam nastojala apostrofirati prisutnost šišmiša u ljudskoj povijesti, u kojoj je, nažalost, prevladavala njegova negativna predodžba. Na smjernicama humanističkih motrišta i šišmiševe ambivalentne simbolike negativizam nije jenjavao tijekom vremena bez obzira na razvijanje prirodoslovne znanstvene svijesti i njezine doprinose glede šišmiševa života, a posebice glede njegove važnosti i korisnosti u prirodnom bogatstvu našega planeta, čija je stabilnost u ovom trenutku itekako narušena. Nezamjenjiva uloga šišmiša u svjetskim ekosustavima, u ko-

³⁹ Šišmiš u prosjeku živi dvadesetak godina, a samo neke vrste mogu doživjeti i više od trideset.

⁴⁰ Usp. https://fr.wikipedia.org/wiki/Viande_de_chauve-souris (pristup 3. 12. 2020.); https://www.francetvinfo.fr/sante/maladie/coronavirus/coronavirus-la-consommation-de-chauve-souris-a-wuhan-est-elle-a-l-origine-de-l-epidemie-comme-l-affirment-plusieurs-videos_3803119.html (pristup 3. 12. 2020.).

jima je taj mali sisavac indikator zdravlja čovjekova okoliša, kao da nije dovoljna da istisne njegovo tradicijsko negativno poimanje ukotvljeno u mnogim pučkim vjerovanjima i još uvijek živim predrasudama. Naglo opadanje šišmiševe populacije u općem globalnom uništavanju života Prirode (usp. Attenborough 2020) koje je uhvatilo maha u 21. stoljeću beskrupulozno je zadiranje čovjeka u stabilnost Prirode utemeljene upravo na životnom skladu svih živih bića. Za šišmiša čovjek kao da uopće ne mari, munjevito mijenjajući identitet Zemlje i uništavajući divljine – jedinstvena izvorišta bioraznolikosti – čime je doveo do ruba nestanka mnoga živa bića, mnoga je već sahranio zauvijek, a među njima i 12 vrsta šišmiša. Iako se o uništavanju Zemlje danas mnogo toga zna i mnogo toga o ljepoti Zemlje predočuje široj javnosti putem raznih medija⁴¹ s ciljem ekološkoga osvješćivanja i senzibiliziranja ljudi prema drugim živim bićima,⁴² čini se kao da je sve to još uvijek nedovoljno da spriječi ljudsku vrstu u konstantnom masovnom uništavanju Prirode u korist globalnoga profita. Očarani smo ljepotom našega planeta, koju nam najbolje otkrivaju filmski uradci, ali ne i dovoljno spremni priznati svoje pogreške koje su kobne za život na Zemlji. Čini se da se većina ljudi još uvijek radije oslanja na ukorijenjena tradicijska vjerovanja, koja u mnogim segmentima čovjekova života doživljavaju reminiscenciju, što

⁴¹ O tome govore mnogi dokumentarni i znanstveno-popularni filmovi. Ponajprije bih spomenula pionirske uratke Jacques-Yvesa Cousteaua u kojima nam je tijekom druge polovice 20. stoljeća ne samo pasionirano otkrivao oceanske ljepote našega planeta već i budio svijest o njihovom utjecaju na klimatske promjene. On nas je među prvima upozoravao na neminovnost promjene čovjekova ponašanja prema Prirodi (usp. Bertrand 2011). A danas je dovoljno spomenuti Sir Davida Attenborougha i njegove planetarno popularne serijale kao što su *Život na Zemlji* (1979), *Živi Planet* (1984), *Iskušenja života* (1990), *Privatni život biljaka* (1995), *Život ptica* (1998), *Plavi planet* (2001), *Život sisavaca* (2002), *Planet Zemlja* (2006), *Hladnokrvni život* (2008) i dr., čija se edukativna djelotvornost ne čini dovoljno prodornom u razumijevanju globalnih upozorenja koja takvi filmovi pronose. U kontekstu ekološkoga promišljanja i prava životinja nezaobilazni su radovi američkoga filozofa, pisaca i aktivista Stevena Besta, koji se već gotovo tri desetljeća bori za prava životinja, upozoravajući pritom u svojim radovima (usp. npr. Best 2004) na izumiranje vrsta i ekološku krizu. U tom smislu valja posebno istaknuti i radove američkoga filozofa i pravnika Garyja Francionea (usp. npr. Francione i Garner 2010).

⁴² Tako je npr. godina 2011./2012. proglašena godinom šišmiša, a svakoga 30. kolovoza od 1997. godine obilježava se *Međunarodna noć šišmiša* pod okriljem Sporazuma o zaštiti europskih populacija šišmiša – EUROBATS, čija je članica i Hrvatska. Usp. <http://www.np-krka.hr/clanci/no%C4%87-sismisa-2020/698/hr.html>; <https://www.eurobats.org/sites/default/files/documents/pdf/COVID-19/COVID%20BATS.mp4> (pristup 3. 12. 2020.).

u konačnici može biti pogubno za čovjeka kao što se pokazalo i s pandemijom koronavirusa. Tako smo u 21. stoljeću svjedoci istinske hajke na šišmiša, koji je optužen kao glavni “krivac” za planetarnu pandemiju, zoonozu izazvanu koronavirusom. No već u prvim mjesecima širenja virusa optužba se pokazuje neodrživom, ali dovoljno snažnom da šišmiša još jednom osudi na mržnju i istrebljenje. Istinski razlog tomu je beščutan čovjekov prodor u ekosustave koji imaju ključnu ulogu u održavanju života na Zemlji. Prebacivanje odgovornosti i nastalih razarajućih društvenih i prirodnih promjena na drugu vrstu pokazuje samo nesposobnost čovjeka u sagledavanju sebe kao maloga dijela Prirode u kojoj mora dati prednost Drugima zbog održanja ravnoteže globalne bioraznolikosti, a time i spasa Zemlje.

Tek počinjemo shvaćati da postoji veza između uzleta novih virusa i umiranja planeta. Procjenjuje se da se otprilike 1,7 milijuna virusa koji su moguća prijetnja čovječanstvu skriva u populaciji sisavaca i ptica. Nastavimo li uništavati divljinu sjećom šuma, širenjem oranica i ilegalnom trgovinom divljači, to je vjerojatnije da će se pojaviti nove pandemije. (Attenborough 2020: 142)

Literatura i izvori

- Antolović, Jasna, Emil Flajšman, Alojzije Frković, Marin Grgurev, Marijan Grubešić, Daniela Hamidović, Draško Holcer, Igor Pavlinić, Marijana Vuković i Nikola Tvrtković. 2006. *Crvena knjiga sisavaca Hrvatske*. Zagreb: Ministarstvo kulture, Državni zavod za zaštitu prirode.
- Attenborough, David. 2020. *Život na našem planetu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barataud, Michel, Yves Tupinier, Jean Roché i Philippe Jourde. 2015. *Ecologie acoustique des chiroptères d'Europe. Identification des espèces, étude de leurs habitats et comportements de chasse*. Mèze: Coédition Biotope
- Barber, Richard, ur. 1999. *Bestiary*. M. S. Bodley 764. Woodbridge: The Boydell Press.
- Belostenec, Ivan. [1740]. *Gazophylacium, seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium*. Zagrabiae: Typis Joannis Baptistae Weitz. Dostupno na: <http://library.foi.hr/knjige/knjiga1.aspx?B=1&C=X01379> (pristup 1. 12. 2021.).
- Bertrand, Kevin. 2011. “Cousteau père par Cousteau fils”. *La croix*, 16. 4. Dostupno na: https://www.la-croix.com/Archives/2011-04-16/Cousteau-pere-par-Cousteau-fils-_NG_-2011-06-21-661361 (pristup 19. 2. 2021.).
- Best, Steven. 2004. *Terrorists or Freedom Fighters? Reflections on the Liberation of Animals*. New York: Lantern Books.
- Biblija. 1980. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

- Biblija. 2013. Sarajevo: TDP.
- Bogdanović, Tomislav, Ivana Došlović i Marko Radačić. 2012. "Utjecaj sječe sušaca na populaciju šišmiša u parku prirode Lonjsko polje". U 11. *Hrvatski biološki kongres. Zbornik sažetaka*. Sven D. Jelaska, Goran Klobučar, Lucija Šerić Jelaska, Dunja Lejlać Levanić i Žaklin Lukša, ur. Zagreb: Hrvatsko biološko društvo 1885, 269–269.
- Brehm, Alfred Edmund. 1966. *Kako žive životinje*. Rijeka: Otokar Keršovani.
- Buffon, Georges Louis Leclerc. [1760]. *Histoire naturelle, générale et particulière, avec la description du Cabinet du Roi*, 8. Paris: L'imprimerie royal.
- Cair-Héliou, Olivier. 2004. *Les animaux de la Bible*. Chartres: Édition du Gerfaut.
- Carter, Gerald G. i Daniel K. Riskin. 2006. "Mystacina tuberculata". *Mammalian Species* 790: 1–8.
- Chambry, Émile. 1927. *Ésope. Fables*. Paris: Société d'édition "Les Belles Lettres".
- Chevalier, Jean i Alain Gheerbrant. 1994. *Rječnik simbola*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, Mladost.
- Cohen, Jon i Kai Kupferschmidt. 2020. "NIH-halted study unveils its massive analysis of bat coronaviruses". *Science*, 1. lipnja. Dostupno na: <https://www.sciencemag.org/news/2020/06/nih-halted-study-unveils-its-massive-analysis-bat-coronaviruses> (pristup 17. 11. 2020.).
- Da Vinci, Leonardo. 2012. *Quadrifolium*. Zagreb: Školska knjiga.
- Fallas, Claude. 2020. "Coronavirus. N'ayons pas peur des chauves-souris". Dostupno na: <https://france3-regions.francetvinfo.fr/auvergne-rhone-alpes/coronavirus-n-ayons-pas-peur-chauves-souris-1843840.html> (pristup 10. 11. 2020.).
- Francione, Gary L. i Robert Garner. 2010. *The Animal Rights Debate. Abolition or Regulation?* New York: Columbia University Press.
- Fuller, Errol. 2014. *Animaux disparus*. Paris: Delachaux et Niestlé.
- Furetière, Antoine. [1701]. *Dictionnaire universel, contenant généralement tous les mots françois tant vieux que moderne & les termes des sciences et des arts*. La Haye, Rotterdam: Arnoud et Reinier Leers. Dostupno na: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5841680f/f582> (pristup 1. 12. 2020.).
- Gray, Ezra T. 2016. *Camazotz Millennium*. Marion: Johntown Crier Press.
- Gura, Aleksandar. 2005. *Simbolika životinja u slovenskoj narodnoj tradiciji*. Beograd: Brimo, Logos, "Globusino" – Aleksandrija.
- Hand, Suzanne J., Daphne E. Lee, Trevor H. Worthy, Michael Archer, Jennifer P. Worthy, Alan J. D. Tennynson, Steven W. Salisbury, R. Paul Scofield, Dallas C. Mildenhall, Elizabeth M. Kennedy i Jon K. Linqvist. 2015. "Miocene Fossils Reveal Ancient Roots for New Zealand's Endemic *Mystacina* (Chiroptera) and Its Rainforest Habitat". *PLoS ONE* 10/6: e0128871. Dostupno na: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0128871> (pristup 24. 2. 2021.).
- Ito, Fernanda, Enrico Bernard i Rodrigo A. Torres. 2016. "What is for Dinner? First Report of Human Blood in the Diet of the Hairy-Legged Vampire Bat *Diphylla ecaudata*". *Acta Chiropterologica* 18/2: 509–515.

- Ivanišević, Frano. 1905. "Poljica. Narodni život i običaji. (Svršetak)". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 10/2: 18-307.
- Jambrešić, Andrija. 1992 [1742]. *Lexicon latinum interpretatione Illyrica Germanica et Hungarica locuples*. Zagreb: Zavod za hrvatski jezik.
- Jarak, Matea. 2017. "Kad se šišmiši posvadaju". *Biologija.com.hr*, 25. siječnja. Dostupno na: <http://biologija.com.hr/modules/AMS/article.php?storyid=10037> (pristup 30. 11. 2020.).
- Jemison, Micaela. 2015. "Bats Throught History". *Bats. Bats Bring Treats* 34/4: 21-24.
- Jianning, Huo. 2002. "Des porte-bonheur chinois". *La Chine au présent*. Dostupno na: <http://www.chinatoday.com.cn/lachine/f2k2/f2k203/14.htm> (pristup 3. 12. 2020.).
- Linné, Carolus. [1766]. *Systema naturæ per regna tria naturæ, secundum classes, ordines, genera, species, cum characteribus, differentiis, synonymis, locis*, 1. Stockholm: Laurent Salvius. Dostupno na: <https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN362053367> (pristup 17. 11. 2020.).
- Lionel, Frédéric. 1984. *Sakralna astrologija. Ogledalo Velikoga predanja*. Beograd: Prosveta.
- Mazija, Mirna, Zrinka Domazetović i Dina Kovač. 2012. *Šišmiši šumskih staništa Parka prirode Medvednica*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/MirnaMazija/publication/282009257_Bats_in_forest_habitats_of_Nature_Park_Medvednica/links/560153e708aeafc8ac8c8be4/Bats-in-forest-habitats-of-Nature-Park-Medvednica.pdf (pristup 24. 2. 2021.).
- Mazija, Mirna, Zrinka Domazetović, Borut Benčina i Željka Drdar. 2015. *Šišmiši na Brijunima. Rezidencijalna elita ili masovni turizam*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/MirnaMazija/publication/282006642_Bats_on_Brijuni_-_residential_elite_or_mass_tourism/links/56012db608ae07629e52bb9d/Bats-on-Brijuni-residential-elite-or-mass-tourism.pdf (pristup 24. 2. 2021.).
- Meštrović, Zrnka i Nada Vajs. 1995. "Blago jezika slovinskoga Jakova Mikalje. Jedan od leksikografskih izvora za *Lexicon Latino-Illyricum* Pavla Vitezovića". *Rasprave ZHJ* 21: 139-155.
- Mikalja, Jakov. 2012 [1649/51]. *Blago jezika slovinskoga*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Pastoureau, Michel. 2011. *Bestiaire du Moyen Âge*. Paris: Seuil.
- Puccetti, Paolo. [s. a.]. *Il "Fiore di Virtù" tra slàvia e romanìa*. Dostupno na: [www.pecob.net > flex > pages > ServeAttachment.php > pdf](http://www.pecob.net/flex/pages/ServeAttachment.php/pdf) (pristup 17. 11. 2020.).
- Ronecker, Jean-Paul. 1994. *Le symbolisme animal. Mythes, croyances, légendes, archétypes, folklore, imaginaire...* St-Jean-de-Braye: Editions Dangles.
- Serane, Philippe. [1770]. *Tableau du Globe, ou Nouveau Cours de Géographie, enrichi de l'histoire naturelle et politique des peuples de la Terre*. Angers: L.-C. Barrière. Dostupno na: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bp-t6k9785829h/f362.item> (pristup 1. 12. 2020.).

- Skok, Petar. 1972. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 2. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Taube, Karl. 1995. *Mythes Aztèques et Mayas*. Paris: Seuil (Collection Points Sagesse).
- Thompson, J. Eric S. 1966. "Maya Hieroglyphs of the Bat as Metaphor Grams". *Man. Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 1/2: 176–184.
- Teeling, C. Emma, Mark S. Springer, Ole Madsen, Paul Bates, Stephan J. O'Brien i William J. Murphy. 2005. "A Molecular Phylogeny for Bats Illuminates Biogeography and the Fossil Record". *Science* 307/5709: 580–584. Dostupno na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15681385> (pristup 17. 11. 2020.).
- Trefon, Theodore. 2020. "Covid-19 and the Culture of Eating Wild Animals in Central Africa". Dostupno na: <https://africanarguments.org/2-020/03/23/covid-19-and-the-culture-of-eating-wild-animals-in-central-africa/> (pristup 1. 12. 2020.).
- Trefon, Theodore. 2020a. "En Afrique centrale, la viande de brousse est un "cadeau de Dieu". Dostupno na: <https://www.courrierinternational.com/article/pandemie-en-afrique-centrale-la-viande-de-brousse-est-un-cadeau-de-dieu> (pristup 1. 12. 2020.).
- Tupinier, Denise. 1985. "Origine et signification de la Chauve-Souris dans les provinces du Levant espagnol". *Publication de la Société Linnéenne de Lyon* 54/2: 52–56.
- Tupinier, Denise. 1991. *La chauve-souris et l'homme*. Paris: Éditions L'Harmattan.
- Tupinier, Yves. 2009. "Les tribulations des chauves-souris à travers les classifications". *Bulletin mensuel de la Société linnéenne de Lyon, hors-série numéro 1. Linné et le mouvement linnéen à Lyon*: 26–40. Dostupno na: https://www.persee.fr/issue/linly_0366-1326_2009_hos_1_1 (pristup 1. 12. 2020.).
- Tvrtković, Nikola. 2017. *Šišmiši Hrvatske. Kratka povijest istraživanja i priručnik za određivanje*. Zagreb, Rijeka: Hrvatski prirodoslovni muzej, Prirodoslovni muzej Rijeka.
- Visković, Nikola. 1996. *Životinja i čovjek*. Split: Književni krug.
- Vitezović, Pavao Ritter. 2000 [oko 1700]. *Lexicon Latino-Illyricum*. Zagreb: ArTresor.
- von Bingen, Hildegard. 2012. *Heilsame Schöpfung. Die natürliche Wirkkraft der Natur: Physica (Hildegard von Bingen-Werke)*. Eibingen, Rudesheim am Rhein: Benediktinerinnenabtei St. Hildegard.
- Vrantij, Fausti. [1595]. *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Germanicae, Dalmatiae et Ungaricae cum privilegijsi. Venetiis: apud Nicolaum Morettum*. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=10522&tify={%22panX%22:0.523,%22panY%22:0.666,%22view%22:%22scan%22,%22zoom%22:0.426}> (pristup 1. 12. 2020).
- Zagdoun, Benoît. 2020. "Coronavirus. La consommation de chauve-souris à Wuhan est-elle à l'origine de l'épidémie en Chine?". Dostupno na: <https://www.francetvinfo.fr/sante/maladie/coronavirus/coronavirus->

la-consommation-de-chauve-souris-a-wuhan-est-elle-a-l-origine-de-l-epidemie-comme-l-affirment-plusieurs-videos_3803119.html (pristup 5. 11. 2020.).

Zaradija Kiš, Antonija i Marinka Šimić. 2020. *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj kroz narav životinjsku. Studija, transliteracija, faksimil*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, Staroslavenski institut.

Žagar, Mateo, prir. 2020. *Libro od mnozijek razloga 1520. Latinički prijepis s komentarima. Preslik izvornika*. Zagreb: Matica hrvatska.

Žalac, Sanja, Marta Malenica i Nikola Tvrtković. 2018. "Prilog fauni šišmiša južnog dijela poluotoka Istre". *Hypsugo. Glasnik za istraživanje šišmiša Balkana* 3/1: 1-12.